

FRA OVERMENNESKE TIL UNESCO-MENNESKE

Af Birgit Kirkebæk

Ph.d.-afhandling om overgangen fra et biologisk til
et kulturelt forankret menneskesyn 1945-65
– herunder den semantiske kamp om racebegrebet i Danmark.

Afhandlingen beskæftiger sig med den ændring i menneskesyn, som førte til *“et opgør med den biologiske ulighedstanke”* (s. 8) og på UNESCOs rolle i denne ændringsproces. Afhandlingens tidsperiode er 1945-1965 – dette *“[...] ud fra en ide om, at perioden rummer et dominerende menneskesyn ved periodens begyndelse, som var overvejende forankret i biologiske argumenter, og et dominerende menneskesyn ved periodens afslutning med fundament i kulturelle argumenter”*, skriver Duedahl (s. 9) og understreger, at der på hver side af de markerede årstal var markant forskellige normer for politisk handlen.

Poul Duedahl:
*Fra overmenneske til UNESCO-menneske.
En begrebshistorisk analyse af overgangen fra et biologisk
til et kulturelt forankret menneskesyn i det 20. århundrede.*
Ph.d.-afhandling, Institut for Historie, Internationale Studier
og Samfundsforhold. Aalborg Universitet 2007.

Op gennem 1900tallets første del havde antropologiske teorier om overlegne og underlegne racer stor vægt. *“Det mest berømte og berygtede udtryk for tendensen var nazisternes anvendelse af raceteorier i perioden 1933-45 til at retfærdiggøre jødefølgelser, der endte med en statslig foranstaltet aflivning af millioner af mennesker”*(s. 9).

I 1965 vedtog FN en konvention mod alle former for racediskrimination. Det var i international sammenhæng det første bindende juridiske dokument, der tog afstand fra forskelsbehandling på grund af biologiske tilhørsforhold.

Poul Duedahl har valgt at følge virkningshistorien af UNESCOs indsats i dansk kildemateriale, hvor han koncentrerer *“sig om sprogbrugen i periodens danske publikationer og sammenholde[r] dem med sprogbrugen i UNESCOs og andre aktørers for at lokalisere inspirationskilden”* (s. 12). I den forbindelse er hans fokusord *“race”*, *“etnicitet”* og *“racisme”* og de med disse ord konkurrerende begreber.

Afhandlingens sigte er udtrykt i følgende problemformulering:

“I denne afhandling vil jeg foretage en begrebshistorisk analyse af overgangen fra et biologisk til et kulturelt forankret menneskesyn 1945-65 med henblik på en

urdering af UNESCOs initiativer og deres virkningshistorie eksemplificeret ved den semantiske kamp om racebegrebet i Danmark” (s.12).

Det biologiske og det kulturelle

Duedahl skriver med hensyn til *et biologisk forankret menneskesyn*, at det var i Renæssancen, der blev lagt vægt på at sætte Guds skaberværk i system ved at inddele verdens mangfoldighed. Mennesket blev herved reduceret til en biologisk genstand, der kunne måles, vejes og kategoriseres. Med tiden fik den biologiske tilgang til mennesket to forskellige tilgange:

- Den anatomiske (at forstå menneskets krop, dens afvigelser og sygdomme).
- Den antropologiske (at forstå menneskeheden gennem sammenlignende studier, inddeling i racer og nationale racesammensætninger).

Der findes med hensyn til *et kulturelt forankret menneskesyn* mange forskellige definitioner af begrebet kultur.

- I Middelalderen blev kultur opfattet som det at dyrke (jord eller Gud) og altså som noget procesuelt.
- I 1600tallet havde begrebet noget at gøre med udkommet – at være kultiveret eller at tilhøre et kulturfolk i modsætning til naturfolk og barbarer.
- I oplysningstiden blev begrebet kultur tilføjet et krav om oplysthed. Et menneskes åndelige, moralske og intellektuelle udvikling blev betonet. Alle kunne ud fra denne ide opnå dannelse og blive kulturmennesker gennem uddannelse og undervisning.
- I 1800tallet blev den universalistiske tanke afløst af en national tilgang til kulturbegrebet. Man talte om kultur forankret i nationen. *“I perioden 1890-1965 fik opfattelsen af kultur så stærke naturvidenskabelige bindinger, at begrebet kultur blev betragtet som et udslag af, og dermed underordnet, racens biologiske forudsætninger”*, skriver Duedahl (s. 23).

FN som centrum for at markedsføre mennesket som kulturprodukt

I modsætning til betoningen af racernes biologiske forudsætninger blev FN efter anden verdenskrig *“centrum for et forsøg på igen at markedsføre mennesket som et kulturprodukt. Det ser man i FNs arbejde for at indføre basale menneskerettigheder og friheder uden hensyn til race og køn, og særligt*

UNESCOs version af kulturbegrebet hviler for en stor del på Claude Lévi-Strauss' kulturbegreb.

UNESCOs promovning af kulturbegrebet og forsøg på at gøre op med den biologiske determinisme” (s. 23).

UNESCOs version af kulturbegrebet hviler for en stor del på Claude Lévi-Strauss' kulturbegreb. Han taler om menneskeheden enhed – og om kulturer fremfor racer. Kulturer kan være forskellige, men de kan ikke hierarkiseres. Han fremsætter tanker, der kan forstås som universalistiske og kulturel relativistiske, og han fremhæver ligeværd og nødvendigheden af at respektere hinandens forskellighed og værdien af mangfoldighed.

Duedahl fokuserer i sin afhandling på det, han kalder en *“semantisk kamp”* om racebegrebet. For Foucault er kampen om epistemer en kamp om sproget. På den baggrund skriver Duedahl, at mens udgangspunktet for antropologien i perioden 1890-1965 var, *“at alle individer tilhørte forskellige stereotype racer”*, var ud-

gangspunktet efter 1965, at alle individer tilhørte *“forskellige stereotype kulturer”* eller etniske grupper (s. 26). Det er den semantiske kamp mellem disse to opfattelser, der analyseres i afhandlingen.

Fire konkurrerende betydninger af racebegrebet

Duedahl skelner mellem fire konkurrerende betydninger af racebegrebet, som var i funktion ved afslutningen af Anden Verdenskrig

1. Race som afstamning (et bibelsk udgangspunkt, racerne vil ikke ændre sig, de er som de er, fordi de er indsat af Gud)
2. Race som type (fast definerede fysiske og mentale karakteristika, som kunne måles og derfor også anvendes politisk til forskelsbehandling og kontrol af “mindreværdige”).
3. Race som underart – evolutionisme (Darwins evolutionsteori og hans tale om underarter af homo sapiens, degenerationsteoriens tale om mennesker, der fremtrådte degenereret i forhold til evolutionsideen – jf. atavisme, som betyder tilbageslag i arv).
4. Race som social konstruktion (inddelingen af mennesker i racer er kunstig og med til at legitimere politisk handling). Både tilhængere af “race som type” og tilhængere af “race som underart” argumenterede for, at der var ulighed mellem racer, og at der politisk skulle gribes ind i forhold til de underlødige gennem kontrol, isolation, sterilisation m.v. (s. 42-52).

Det racemæssigt homogene Danmark, de racerene og de racefremmede

I Danmark begyndte naturforskere tidligt at interessere sig for antropologi. Antropologisk Museum blev således grundlagt i 1810. Samlingen rummede en omfattende samling af skeletter og kranier, blandt andet fra Grønland og fra de danske besiddelser på Nicobarerne. I 1904 blev der dannet en antropologisk komite med politilæge Søren Hansen i front. Han havde i 1880'erne og -90'erne publiceret en række undersøgelser af den danske befolkning. I 1938 blev der

oprettet et Institut for Human Arvebiologi og Eugeniik ved Københavns Universitet med Tage Kemp som leder. Ved den lejlighed blev Den Antropologiske komite nedlagt.

Antropologisk komite beskæftigede sig med “racefremmede” som modbillede til “normaldanskeren”. Det var især grønlændere, der blev genstand for antropologiske undersøgelser, bl.a. på en rejse i 1888, hvor politilægen Søren Hansen opmålte 2.500 individer. Undersøgelsen formidlede en opfattelse af, at grønlændere tilhørte en særlig race, som stod *“på det laveste udviklingsstrin i hele menneskeslægten”* (s. 80).

Men ikke alene på Grønland også indenfor det danske riges almene grænser fandtes “racefremmede”. Det var de “degenererede” og “arveligt belastede” individer, den eugeniske interesse samlede sig om. Specielt åndssvage, psykopater, moralsk forðærvede og seksuelt “afvigende” stod i fokus, men også mennesker med arvelig døvhed og blindhed. Opfattelsen af de internt “racefremmede” leder tanken hen på fænomenet “race som underart”. Der var et indbygget hierarki mellem mennesker, som blev anset for at udgøre “gode” og “dårlige” raceelementer, hvoraf den sidste bestod af bl.a. åndssvage, sindssyge, døvstumme, blinde og epileptikere” (s. 86). Den eugeniske lovgivning i Danmark, der indledtes med sterilisationsloven af 1929, var ikke racehygiejnisk motiveret, men derimod arvehygiejnisk. Duedahl pointerer, at lovene af folk udefra blev opfattet som racehygiejniske foranstaltninger.

De undersøgelser, som Den Antropologiske komite formidlede, var ifølge Duedahl præget af epistemet “race som type”, men Søren Hansen skrev også i forhold til en Darwinistisk forståelse af evolutionen ud fra epistemet “race som underart”. Duedahl skriver, at *“Dansk antropologisk grundforskning frem til Anden Verdenskrig var kendetegnet ved, at undersøgelserne blev lavet på baggrund af en forudindtaget opfattelse af, at der fandtes biologisk distinkte racer, og at disciplinens metoder var videnskabeligt holdbare”* (s. 153). Danmark blev betragtet som racemæssigt homogent. De koloniale modbilleder tog sit udspring i Grønland og legitimerede det

danske overherredømme over den grønlandske befolkning. Men det var især indadtil, antropologerne fik betydning i bekæmpelsen af *“uproduktive og angiveligt arveligt belastede individer, hvis dårlige racekvalitet truede med at forværre den danske racesammensætnings fysiske og mentale kvaliteter. Befolkningsgrupperne, hvoraf åndssvage udgjorde hovedgruppen, blev omtalt med meget lidt finfølelse og blev underlagt deciderede racehygiejniske restriktioner, der omfattede registrering og forbud mod ægteskab. Også en dansk sterilisationslovgivning blev promoveret af antropologer, men endte med at blive socioøkonomisk begrundet”* (s. 153). Duedahl ender med følgende konklusion på afsnittet om et biologisk forankret menneskesyn, således som det kom til udtryk før Anden Verdenskrig:

“Hovedindtrykket er, at troen på racehierarkiet var udpræget før afslutningen af Anden Verdenskrig. På venstrefløjen især i overensstemmelse med epistemet “race som underart”, mens epistemet “race som type” i forening med “race som underart” var dominerende på højrefløjen. Der fandtes en lille dels kulturradikal, dels kristent forankret opposition, der forsøgte at sætte spørgsmålstegn ved de mest yderligtgående raceteorier, men de spillede ikke den store rolle. De havde dog en vis indvirkning på, at straffeloven blev ændret, så den indbefattede straf for forfølgelse på baggrund af afstamning. De havde også et vist held med at introducere analytiske og stigmatiserende begreber så som “racehad” og “racisme”, men i mindre grad held til at introducere alternativer til racebegrebet” (s. 154). Som en vigtig pointe fremhæves det, at kritikken af “race som underart” var ikke-eksisterende. Fortalere for “race som social konstruktion” kritiserede næsten udelukkende begrebet “race som type”. Både “race som underart” og “race som type” var politisk set handlepotente begreber. Der blev ikke rettet kritik mod de handlinger, “race som underart” lagde op til af eugenisk art.

FNs holdningspåvirkende arbejde

Det var erfaringerne fra Holocaust, der satte FNs arbejde med at danne grobund for fred gennem holdningspåvirkning i gang. FNs charter om menneskerettigheder blev underskrevet i San Francisco i 1945. De midler, FN havde til at sikre disse rettigheder var af magtmæssig

Politilæge Søren Hansen (1857-1946)

Tage Kemp (1896-1964)

og økonomisk karakter, men det stod klart, at hvis freden skulle være vedvarende, måtte der tillige ske et holdningsskifte i befolkningerne i retning af, at alle mennesker er ligeværdige og derfor skal have lige rettigheder. For at løse denne opgave blev UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) oprettet november 1945. Opgaven var at udvikle sikker viden om menneskehedens enhed og lighed, men dette forudskikkede mål havde det dilemma indbygget, at "sikker viden" (de videnskabelige fund) kunne komme i modstrid med lighedsidealet. Problemet blev af UNESCOs første generaldirektør Julian S. Huxley løst ved en programerklæring om at "begrebet *"scientific world humanism"* [skulle fungere] som det overordnede etiske princip for videnskaben" hvilket "indebar, at nogle former for viden skulle vægtes højere end andre" (s. 156).

Huxleys programerklæring blev mødt med kritik både fra øst og vest. Østlandene oplevede det som et angreb på materialismen, de vestlige lande – specielt USA – som et alt for venstreorienteret udspil. Udspillet blev forkastet, men Huxleys ideer levede alligevel videre i organisationen. Hans agenda blev støttet af mange fremtrædende videnskabsmænd, blandt andre Albert Einstein. I 1950 blev det første officielle program vedtaget, som placerede samfundsvidenskaberne i front for de ønskede mentalitetsændringer hos befolkningerne. Generelt var det forskere, der repræsenterede epistemet "race som konstruktion", der blev foretrukket. UNESCO havde med andre ord en bestemt rekrutteringsstrategi (jf. s.164-168).

Et centralt tema i Huxleys forslag til programerklæring 1946 var kampen mod racisme. I den forbindelse blev det vigtigt at definere racebegrebet. "UNESCOs arbejde med racebegrebet blev [...] indledt med en holdning om, at raceulighed var i modstrid med den lighedstankegang, som FN betragtede som et ufravigeligt princip" (s. 163). Det var især "race som type" der blev erkendt uvidenskabelig, mens "race som underart", der havde spillet en stor rolle i nazisternes udryddelse af mennesker med handicap, blev underbetonet, sik-

kert fordi mange lande havde eugeniske lovgivninger, der stadig var virksomme, og som havde tilhængere. UNESCOs første generaldirektør Huxley gik selv ind for eugenik "med henblik på at opretholde en rimelig standard i almensundheden og almenintelligensen" (s. 161).

FN udsendte forskellige erklæringer om racespørgsmålet.

1. Den første erklæring er fra 1949. I denne erklæring blev racebegrebet undtaget som en myte. I stedet introduceredes etnicitetsbegrebet, der gik ud på, at mennesker gifter sig efter deres kulturelle tilhørsforhold. Det var altså kulturelle faktorer, "der dikterede udbredelsen af menneskets gener og ikke omvendt", skriver Duedahl (s. 169). Den første erklæring blev mødt med kritik. Det blev opfattet som for provokerende at klassificere racebegrebet som en myte. Erklæringen blev omarbejdet og den endelige version forelå i 1950. Den begyndte med at fastslå, at alle mennesker tilhørte samme biologiske art. Ideen om racemæssig overlegenhed blev beskrevet som uvidenskabelig, og det blev foreslået, at begrebet "etnisk gruppe" erstattede racebegrebet, fordi det signalerede noget kulturelt fremfor noget biologisk. FN markedsførte erklæringen som "the scientific basis for human unity" (s. 172).

Erklæringen vakte kritik – blandt andet af at kun en snæver kreds af forskere med en bestemt politisk holdning var blevet inddraget i arbejdet. Kritikken var rettet mod erklæringens ideologiske fokus, manglen på deltagelse af fysiske antropologer og brugen af etnicitetsbegrebet, der af kritikerne blev opfattet som et begreb, der ikke havde noget med arvelighed at gøre. Mange mente, at racebegrebet var brugeligt i forhold til en opdeling af menneskehedens i den hvide, den sorte og den gule race. Der blev på baggrund af kritikken nedsat en ny ekspertgruppe, som skulle revidere den første erklæring.

2. Anden erklæring er fra 1952. Her var en stor bredde af eksperter inddraget til vurdering af erklæringen. Erklæringen "anerkendte race som meningsfuld klas-

sifikationsbegreb, men tog afstand fra sjælelige egenskabers arvelighed og tømte derved begrebet for de mest ekstreme politiske anvendelsesmuligheder” (s. 192).

3. I 1964 kom en tredje erklæring om racebegrebet, der som første erklæring lagde afstand til race som videnskabeligt begreb. Den biologiske ulighedstanke blev i denne erklæring kriminaliseret ved at blive overført til FNs konvention mod racediskrimination.

I 1958 gennemførte FN sin første konvention mod diskrimination. FNs “International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination” blev vedtaget i 1965. I kølvandet på ratificeringen “blev den biologiske ulighedstanke kriminaliseret”, skriver Duedahl, og han fortsætter: “Med konventionen – der den dag i dag udgør den vigtigste juridiske tekst mod racisme og racediskrimination i FNs medlemslande – havde FN-systemet reelt vundet kampen om menneskesynet” (s. 191).

Virkningshistorien i Danmark

Duedahl analyserer specielt virkningshistorien i Danmark med hensyn til de konsekvenser UNESCOs initiativer fik i perioden 1945-65. Han skriver, at der i Danmark var en bred vilje til at påtage sig de forpligtelser, FN krævede, men at det var de færreste, som vidste, hvad UNESCO stod for. Af officielle dokumenter fremgår det, at Danmark forventede, at UNESCO specielt skulle tage sig “af rekonstruktionen af biblioteker, museer og kunstmuseer i kølvandet på krigens ødelæggelser”, og Danmark mente i den forbindelse at have

meget at bidrage med – ikke mindst viden om, hvordan tingene skulle gøres (s. 194). Danmarks tilslutning til UNESCO blev ratificeret og trådte i kraft november 1946. Meningen var, at de tilsluttede lande skulle oprette en nationalkommission, hvis opgave var at formidle kontakt mellem UNESCO og regeringen, men denne kommission blev først nedsat i 1947. Den bestod af 12 medlemmer og havde tillige et repræsentantskab med medlemmer fra universiteter, medieverden, ministerier etc.

Undervisningsminister Mads Rasmussen Hartling blev nationalkommissionens første formand. Kommissionen så som omtalt opgaven som kulturformidlende og kulturstøttende. Der var i første omgang ingen forståelse for, at opgaven også angik international forståelse og kamp mod racisme. Specielt på voksenundervisningsområdet var Danmark på baggrund af erfaringerne med højskolebevægelsen aktiv. Duedahl peger på, at en privat, meget synlig og bredt anlagt organisation “Fredsvenernes Hjælpearbejde”, der var stiftet lige før krigsafslutningen, løste en del af den opgave, der angik fredsarbejdet, hvorfor nationalkommissionen måske fandt området dækket ind via denne organisation. I 1949 ændrede organisationen “Fredsvenernes Hjælpearbejde” navn til Mellemfolkeligt Samvirke. Organisationen indgik i et tæt samarbejde med UNESCO med hensyn til at bidrage til international forståelse og tage aktivt del i genopbygningen.

Med hensyn til UNESCOs raceprogram forholdt nationalkommissionen sig passiv, idet opfattelsen var, at Danmark ikke havde problemer på dette område. De erklæ-

ringer og pamfletter UNESCO fremkom med om raceproblemet blev modtaget og rundsendt. Der gik ti år før nationalkommissionen mere aktivt begyndte at formidle viden om UNESCOs programmer. Først i 1954 begyndte kommissionen at agere på andet end kulturformidlende opgaver. I 1954 godkendte Undervisningsministeriet prøveundervisning på udvalgte gymnasier og folkeskoler med henblik på at udbrede mellemfolkelig forståelse og i årene, der fulgte, var der i Danmark stigende interesse for UNESCOs arbejde. I 1958 nedsatte Mellemfolkeligt Samvirke et skolebogsudvalg, hvis arbejde i 1960 førte til to betænkninger, som pointerede nødvendigheden af mellemfolkeligt samarbejde, og som derved stillede nye krav til folkeskolens og gymnasieskolens lærebøger (den blå og røde betænkning). Der blev i samme periode udgivet et hæfte med titlen "Racisme" og afholdt en række kurser – blandt andet for journalister – om international forståelse, fordomme og racekonflikter. Fokus var nu rettet mod menneskehedens diversitet, kulturelle og økonomiske forskelle, folkeslagenes indbyrdes afhængighed samt ligestilling. Specielt blev der satset på ændringer i historie og geografibøger til brug for folkeskole og gymnasier. I anbefalinger af lærebøger blev der lagt vægt på værker, der anvendte begreber som folk, kultur og historie fremfor begreber som race, naturmennesker og primitivitet (s. 232).

Antropologiens stilling efter Anden Verdenskrig

"Efter Anden Verdenskrig oplevede antropologien et prestigetab internationalt, fordi racebegrebet blev tillagt en lugt af røgen fra krematorierne i koncentrationslejrene, og i perioden 1945-50 befandt udenlandske så vel som danske videnskabsfolk med interesse for antropologi sig i et underligt vakuum mellem Holocaust og UNESCOs erklæringer om racebegrebet" (s. 202). Det blev vigtigt for danske videnskabsfolk at lægge afstand til den nazistiske brug af raceteorierne og samtidig forsvare deres eget videnskabelige fundament. Eksempelvis fremhævede Øyvind Winge, at han fortsat anså racebegrebet for at være et

videnskabeligt holdbart klassifikationssystem, men at det var blevet skævvredet af nazisterne med katastrofale følger for de mennesker, der på det grundlag blev elimineret. Andre fremhævede nødvendigheden af at fjerne syge arveanlæg, men med humane metoder uden politisk pres, gaskamre og koncentrationslejre.

Gennemgående var der et kritisk syn på nazismen, men ikke på antropologien og racebegrebet i sig selv, endstige på egen eugenisk praksis. Duedahl skriver, at *"Den bevidste skelnen mellem dansk og nazistisk antropologi kan være én af en række forklaringer på, hvorfor Den Danske UNESCO-nationalkommission efter krigen ikke vægtede UNESCOs opgør med racebegrebet særlig højt"* (s. 204). Som et eksempel på denne skelnen mellem dansk og tysk praksis, skriver Duedahl, at professor Erik Strömngren blev medlem af nationalkommissionen på trods af, at han havde et større forfatterskab bag sig baseret på antropologiske målinger, som blandt andet var blevet publiceret i tyske tidsskrifter i 1930'erne. Strömngren blev efter krigen ansat som leder af undervisningen i "human biologi" på Århus Universitet. Også Tage Kemp gav i 1950 sit bidrag til diskussionen om racebegrebet ved på den ene side at hævde, at han forstod UNESCOs bevæggrunde til at gøre op med begrebet. På den anden side mente han, at det var forkert og uvidenskabeligt at betragte race som en social myte. Kemp tog senere i 1950'erne UNESCOs lighedstanke til sig. Han blev efterhånden inddraget i UNESCOs arbejde på forskellig vis. Fra midten af 1950'erne undlod Kems institut at producere undersøgelser, der inkluderede de klassiske antropologiske opmålingsmetoder. Den fysiske antropologi var dog ikke helt aflivet. Antropologiske målemetoder blev fortsat brugt i visse videnskabelige arbejder. Blandt andet hævdede skolepsykolog Knud Spelling efter undersøgelse af børn i Malaysia, at man kunne finde intelligensmæssige forskelle på verdens racer.

Andre fremtrædede videnskabsfolk havde tidligere end eksempelvis Tage Kemp større forståelse for UNESCOs ideer – blandt andre professor i zoologi H.V. Brøndsted. Han hævdede, at befolkningen

i Danmark var præget af vrangforestillinger om andre kulturer grundet indholdet i skolens lærebøger.

“I kølvandet på krigen, Holocaust og stiftelsen af FN opstod der udbredt interesse hos antropologer i den vestlige verden for en mere universalistisk tilgang til antropologien”, skriver Duedahl. Der blev nu fokuseret på en genetisk antropologi (human-genetik). Arv og ikke race kom i fokus. Genetikerne talte i overensstemmelse med UNESCOs anden erklæring om population fremfor race. Populationsgenetikken kombinerede genetik med matematik og statistik. En population kunne udgøre “forplantningsfællesskaber”, “isolater” eller “ægteskabskredse” [...] *“heri lå en erkendelse af, at kulturen styrede biologien og dermed en tilslutning til epistemet “race som social konstruktion”,* skriver Duedahl i forbindelsen med professor i genetik ved Århus Universitet Ove Frydenbergs arbejde og position. Frydenberg støttede op om FN-systemets etiske normer. Han og ligesindede stod bag en dansk nationalkomite af den internationale organisation for lægevidenskab – CIOMS – som arbejdede med bioetiske og genetiske emner – herunder på en standardisering af anvendte termer. (s. 216).

Skabelsesmyten

Efter Anden Verdenskrig fortsatte de vesteuropæiske lande, som havde lidt eller ingen indvandring med at hævde “skabelsesmyten” – ideen om at deres nation *“bestod af et urgammelt homogent fremtoningspræg og lige så gammel kultur, som stod i bestandig fare for at blive forstyrret og tilintetgjort af fremmede”* (s. 233). Denne skabelsesmyte blev også brugt af historiefordmlere i Danmark, som eksempelvis læge og leder af Retsforbundet Viggo Starke, mens faghistorikere i højere grad viste skepsis overfor den biologisk determinerede tilgang.

Duedahl skriver, at faghistorikernes tilgang efter krigen var præget af deres kendskab til nazisternes brug af racebegrebet, som de tog afstand fra, men at de ikke rigtig vidste, hvad de skulle sætte i stedet for de traditionelt anvendte begre-

ber. I den tidligere omtalte nationalkommission var der ingen historikere, men alligevel blev flere historikere involveret i kommissionens arbejde. I det første Danmarkshistoriske værk, der udkom efter krigen i 1950, er der tilbageholdenhed med hensyn til at bruge biologiske begreber. Det skyldtes ikke alene erfaringerne fra Holocaust, men også den nye metode med måling af kulstof 14. Denne metode udfordrede fortidens raceteorier samt skabelsesmyten, men det var en vanskelig opgave at nytolke fundene, og mange historiske værker var derfor stadig præget af de gamle fortællinger om Danmarks forhistorie.

En ny historisk disciplin – samtidshistorie – vandt indpas og skabte en ny genre indenfor historiefaget. Samtidshistorien kombinerede racebegrebet med sociale og økonomiske årsagsfaktorer.

Duedahl skriver, at det var en grundfortælling i den danske selvforståelse efter befrielsen at tyskerne – ikke bare nazisterne – havde besat Danmark og at danskerne – ikke bare modstandsbevægelsen – havde kæmpet mod besættelsesmagten. Dette betød noget i forhold til danskernes opfattelse og behandling af de 225.000-250.000 civile tyskere, der som flygtninge var anbragt i danske barakbyer fra februar 1945 til juli 1946. Dels skulle de gennem film og foredrag oplyses om nazisternes koncentrationslejre og Gestapos torturmetoder, dels blev de i læserbreve fremstillet som onde af natur. 68 københavnske præster, der havde tilknytning til flygtningelejrene, imødegik i juni 1945 den måde, flygtningene blev omtalt på i pressen. Også Poul Henningsen talte imod behandlingen af de tyske flygtninge, men ellers var der ikke megen kritik. Med de ungarske flygtninge i 1956 var billedet et andet, idet de ungarske flygtninge blev opfattet som ofre og ikke som medansvarlige for krigshandlinger. I 1945 skrev Poul Henningsen, at den danske befolknings selvopfattelse som fordomsfri var et tyndt lag fernis over slet skjulte fordomme, som blev udfoldet privat – og at antisemitisme blev dyrket i det skjulte. Det danske selvbillede blev ikke rokket på trods af en lang række aviser og tidsskrifters rosende omtale af Tyskland i 1930'erne, den danske stats afvisning af flygtende jøder og zigøjnere fra Nazi-

tyskland, den eksisterende viden om koncentrationslejre og visse politikeres og forfatteres fascismeromantik.

Ligeså forhadte tyskerne var, og ligeså skjult antisemitismen florerede, ligeså tydeligt er det, at negeren blev det nye modbillede, som "man" ville gøre noget godt for gennem positiv særbehandling. Men sorte blev stadig ikke opfattet ligeværdigt. Der var ifølge Duedahl tre måder at betragte sorte på:

1. Sorte er simple, utæmmede, primitive, eksotiske og underholdende, f.eks. som musikere.
2. Sorte er inferiøre mennesker med en tragisk skæbne, som derfor bør behandles med medfølelse og sympati.
3. Sorte er mennesker som alle andre, og må betragtes i sin individuelle unicitet.

Sympatien med de sorte manifesterede sig i lærebøgerne fra 1960'erne, hvor hvide blev beskrevet som skyldige og sorte som ofre. De sortes særlige oprejsning kom i 1965, hvor Martin Luther King fik Nobels Fredspris. Samme år blev FNs konvention mod racediskrimination vedtaget. Det danske Folketing oprettede i den anledning en Apartheidbevilling til brug for humanitær udviklingsbistand, bl.a. i Sydafrika.

Danmark var en kolonimagt i forhold til Grønland, men dette forstyrrede ikke det danske selv billede. Dels blev forholdene på Grønland formidlet mere rosenrødt, end de var, dels var det kun få danskere, der ved selvsyn havde set, hvordan forholdene var på Grønland. Ifølge FN skulle kolonimagter forpligte sig til at arbejde for folkenes frie selvbestemmelse, og Danmark nedsatte i den anledning en Grønlandskommission, der afgav betænkning i 1950. Betænkningen lagde op til, at "grønlænderne inden for en overskuelig fremtid skulle sidestilles økonomisk og retligt m.v. med befolkningen i Danmark" (s. 267). FNs kriterier for selvbestemmelse var, at et områdes befolkning skulle udgøre et selvstændigt folk. Den argumentation, der af Danmark blev fremført i FN, gik ud på, at grønlændere ikke udgjorde et selvstændigt folk, da danskere og grønlændere var stærkt opblandet. FN tog argumentet til efterretning og Grønland blev et dansk

amt med repræsentanter i det danske folketing. Efterhånden opstod der kritik af forholdene på Grønland, den lønmæssige ulighed mellem danskere og grønlændere, at grønlandsk sprog ikke indgik som det primære sprog i skolen og danskernes manglende respekt for grønlandske værdier og kultur. Disse fokuspunkter gjorde kritikken til et spørgsmål om manglende menneskerettigheder for den grønlandske befolkning.

Duedahls perspektivering

Duedahl skriver, at de spørgsmål, arbejdet med afhandlingen har givet anledning til, er følgende:

- *Hvis det kulturelt forankrede menneskesyn har været dominerende de seneste årtier, hvorfor optræder racismebegrebet så stadigvæk i den offentlige debat?*
- *Hvis det kulturelt forankrede menneskesyn er dominerende, hvilke argumenter og begreber anvendes så af politiske bevægelser til at legitimere indvandrer-skeptiske krav?* (s. 285).

Disse spørgsmål udspringer af den kendsgerning, at racismebegrebet optræder hyppigere i dag end i den periode, Duedahl har undersøgt. Han mener, at årsagen skal søges i to faktorer:

- *"dels at indvandring til den vestlige verden fra tredjeverdenslande i tiden efter 1965 skabte en meget synlig og potentiel offergruppe for den biologisk forankrede racisme".*
- *dels at definitionen af racisme i samme periode har flyttet sig – og er kommet til at omfatte kulturelle fænomener" (s. 286).* Duedahl skriver, at racismebegrebet har undergået en "konceptuel inflation". Begrebet omfatter [...] *alt fra ideologi, diskriminerende opførsel og enhver form for skeptisk indstilling over for mennesker, der betragtes som fremmede"* (s. 287). Duedahls pointe er, at biologisk forankret racisme er blevet erstattet af kulturelt forankret racisme, og at undertrykkelse og udnyttelse stadig pågår nu ud fra ideen om, at der findes en normgivende kulturform, og at andre kulturer er laverestående.

Der er magtforhold nedlagt i brug af racismebegrebet. Grupper, der er meget indvandrerskeptiske, anvender typisk en meget snæver definition for dermed at bevise, at de ikke selv kan anklages for racisme. Grupper, der er indvandrerspositive, kan på samme måde have en snæver opfattelse af racisme, men her gående på, at racisme er et vestligt fænomen og ikke noget "ofrene" kan tillægges.

UNESCOS forsøg på at erstatte ordet race med etnicitet har vist sig at have utilsigtede bivirkninger, fordi etnicitet er blevet udlagt som stivnede traditioner, myter og ritualer. Det er nu ikke den medfødte adfærd, der bliver tillagt betydning, men den kulturelle ballast. *"Hvor raceideologierne byggede på forestillinger om eksistensen af biologiske racer, byggede nyracismen altså på en forestilling om menneskers forskellige drifter som udtryk for forskellige kulturelle traditioner" [...] "visse partier anvender nationen, kulturen, skæbnefællesskabet og traditionen som det overordnede udgangspunkt for sammenligning af menneskers værdi"* (s. 293). Troen på, at mennesker kan være så forankret i deres kultur, at de ikke kan tilpasse sig en anden kultur, er det synspunkt, der i dag går under betegnelsen "nyracisme".

Afhandlingen giver anledning til en række overvejelser, specielt hvad angår den nutidige italesættelse af eksterne og interne "fremmede":

- Et tema hos Duedahl er den forskellige behandling, der blev epistemerne "race som type" og "race som underart" til del. Arvehygiejne havde afløst racehygiejne, men de praktiske følger i forhold til epistemet "race som underart" var de samme som før krigen: Sterilisation, kastration, ægteskabsrestriktioner og kontrolforanstaltninger. Retorikken i forhold til "degenererede" blev længe opretholdt uændret. Tilsyneladende omfattede menneskerettighedstænkningen kun "normale" mennesker og ikke dem, der var genstand for eugenisk lovgivning, skriver Duedahl (s. 217). Op gennem 1950erne, 60erne og 70erne ændrede dette billede sig i kraft af et samarbejde mellem forældre, politikere og embedsmænd. Statens Åndssvageforsorg blev oprettet 1959 og dennes bestyrelse blev et led i kampen for normalisering af de åndssvages tilværelse (s. 270-271).
- Et andet tema er den danske selvforståelse, ideen om et homogent folk uden racefordomme og skyld og om "ren" videnskab uden nazistisk smitte. Skabelsesmytens betydning i den nutidige debat om indvandring er iøjnefaldende.
- Et tredje tema er spørgsmålet om, hvordan nye begreber kan videreføre gamle holdninger og traditioner i ny klædebon. Her bliver Duedahls ide om, at der på hver side af de markerede årstal var markant forskellige normer for politisk handlen udfordret. Nogle handlinger fortsatte uantastet som beskrevet i forhold til epistemet "race som underart".
- Et fjerde tema er Duedahls påstand om, at udgangspunktet for antropologien i perioden 1890-1965 var, *"at alle individer tilhørte forskellige stereotype racer"*. Udgangspunktet efter 1965 var at alle individer tilhørte *"forskellige stereotype kulturer"* eller etniske grupper. Dette er en vigtig pointe, som dokumenterer, at myter og stereotype opfattelser ikke nødvendigvis ændres selvom sprogbrugen tilpasses de aktuelt gældende normer.